

Melek AKBULUT

Atatürk Üniversitesi Türkiye
Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum,
Türkiye

Atatürk University Turkish
Researches Institute, Erzurum,
Turkey

Antakya Kuşatmasına Kadar Çukurova'da Ermeniler

Armenians in Çukurova Until the Siege of Antakya

Öz

Anadolu'nun Doğu Akdeniz kıyılarında verimli toprakları ile ticaret muhiti olan Çukurova (Kilikya) bölgesi, tarihten beri birçok milletin hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bu mücadelelerde önemli bir unsur olan Ermeniler, Çukurova'ya yerleştikten sonra burada hâkim olabilmek için tüm fırsatları değerlendirmişlerdir. Çukurova'da küçük prenslikler oluşturan Ermenilerin bölgede varlıklarını güçlendirmek adına en önemli stratejilerinden biri Anadolu'ya gelen Haçlılarla iş birliği içerisine girmek olmuştur. Ermeniler Çukurova'da varlıklarını devam ettirebilmek için Haçlılar bölgeye geldiğinde onları Çukurova'ya yönlendirmiş, onlara erzak, asker ve daha birçok konuda yardım etmişlerdir. Haçlılar bölgeye geldiğinde asker, erzak, coğrafi ve demografik bakımdan Ermenilerin yardımlarına ihtiyaç duyuyorlardı. Bu nedenle Ermeniler ve Haçlılar karşılıklı çıkar doğrultusunda dostluk kurmuşlardır. Haçlılar, kurdukları dostluk sayesinde Anadolu'da ve Çukurova'daki birçok şehri, kaleyi ele geçirmişlerdir. Ermenilerin yardım ve desteği sayesinde ele geçirilen en önemli yerlerden birisi de Antakya olmuştur. Bu bağlamda araştırmamızda Ermenilerin bölgeye yerleşimi, bölgede prenslik ve baronluk oluşumu, bu süreçte Haçlılarla ittifakları ve Antakya kuşatmasına kadar bölgedeki faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çukurova (Kilikya), Türkler, Ermeniler, Haçlılar, Antakya

ABSTRACT

Çukurova (Cilicia) region, which is fertile soil and a lively trade area on the eastern Mediterranean coast of Anatolia, has been the scene of the struggle for dominance of many nations since history. The Armenians, who were important elements in these struggles, took advantage of all the opportunities to dominate here after they settled in Çukurova. One of the most important strategies of the Armenians, who formed small principalities in Çukurova, to strengthen their presence in the region was to cooperate with the Crusaders who came to Anatolia. For the Armenians to continue their existence in Çukurova, when the Crusaders came to the region, they directed them to Çukurova and helped them with supplies, soldiers, and many more. When the Crusaders came to the region, they needed the help of the Armenians in terms of soldiers, supplies, geographically and demographically. For this reason, Armenians and Crusaders formed a friendship in line with mutual benefit. Thanks to the friendship they established, the Crusaders captured many cities and castles in Anatolia and Çukurova. One of the most important places captured by the help and support of the Armenians was Antakya. In this context, it has been aimed to examine the settlement of Armenians in the region, the formation of principality and barony in the region, their alliance with the Crusaders in this process, and their activities in the region until the siege of Antakya in our research.

Keywords: Çukurova (Cilicia), Turks, Armenians, Crusaders, Antioch

Giriş

Çukurova bölgesinin hudutları eski çağlarda doğuda Urfa; batıda Antalya, Isparta ve kuzeyde Kayseri'ye kadar daha geniş bir alanı kapsarken günümüzde Adana ve çevresiyle sınırlıdır. Stratejik konumu ve verimli topraklara sahip oluşu dolayısıyla Paleolitik dönemden itibaren bölgede görülen yerleşim, hâkimiyet mücadelelerini de beraberinde getirmiştir. X. yüzyıl sonlarında Çukurova'yı ele geçiren Bizans İmparatoru II. Nikephoros (963-969), bölgede hâkimiyetini güçlendirmek adına buraya Ermenileri yerleştirmiş ve Müslümanların ilerleyişine karşı Ermenilerin küçük hâkimiyetler kurmalarına göz yummuştur. Hakimiyet mücadelesi sonucu Çukurova'ya yerleştirilen Ermeniler, Çukurova'ya yerleştirildikten sonra burada hakimiyet kurmak için mücadeleye girmişlerdir. Bu bağlamda Ermeniler, Çukurova'da birçok prenslik kurmakla beraber varlıklarının devamlılığı için Haçlılarla ittifak yoluna giderek Türkler ve Bizans ile çeşitli mücadelelere girmişlerdir. Haçlılara yaptıkları yardımlar ve ittifak neticesinde kurdukları Kilikya Ermeni Baronluğu'na meşruiyet kazandırmışlardır.

Haçlıların Anadolu'ya girdikleri andan itibaren Türklerle karşı daima Haçlılara yardım eden Ermeniler, gerektiğinde erzak desteği de sağlamışlardır. Yaptıkları yardımların en önemlilerinden biri Haçlıların Antakya'yı ele geçirmeleri sırasında görülmektedir. Öyle ki güçlü surlarla çevrilmiş Antakya, Ermeni kökenli bir Selçuklu kale muhafızının Haçlılara yardımı neticesinde Haçlılar tarafından ele geçirilebilmiştir.

Ermenilerin Çukurova'ya Yerleşmesi ve Teşkilatlanmaları

X. yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Sasun'dan kalkıp Çukurova'ya gelen elli Ermeni asilzâdesinin hareketi Çukurova'ya bilinen en erken Ermeni göçüdür. Diğer önemli göç X. yüzyıl'ın ikinci yarısında İmparator olan

Geliş Tarihi/Received: 01.07.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 13.12.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Melek AKBULUT
E-posta: mlkymk69@hotmail.com

Atıf: Akbulut, M. (2022). Antakya Kuşatmasına Kadar Çukurova'da Ermeniler. *Turcology Research*, 73, 97-106.

Cite this article: Akbulut, M. (2022). Armenians in Çukurova Until the Siege of Antakya. *Turcology Research*, 73, 97-106.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Nikephoros Phokas döneminde gerçekleşmiştir. İmparator, Çukurova ve Suriye'yi ele geçirince Müslümanlardan boşaltılan bu bölgelere kendi hakimiyetini güçlendirmek amacıyla Ermeni soylulara topraklar ve önemli mevkiiler vererek Ermenileri yerleştirmiştir. Böylelikle Çukurova'nın sınır bölgelerini Ermenilerle güçlendirmeye çalıştı. Nikephoros Phokas döneminden itibaren başlayan Ermeni tehciri uzun süre devam etti ve bu sürede bölgede teşkilatlanan Ermeniler burada siyasi teşekküller oluşturdular.¹

Siyasi teşekküllerin temelini oluşturan bir olay da bölgede hakimiyeti ele geçiren Bizans İmparatorluğu'nun XI. yüzyıl'ın başlarında Doğu Anadolu'da ilhak politikası izlemesiydi. İmparator Basil (976-1025) 1020'lerde Vaspuragan Ermeni Kralı Senekerim'in hâkim olduğu toprakları aldı. Böylece İmparatorluk Vaspuragan Ermeni Krallığı'na son verdi. Topraklarını da ele geçiren İmparator, Ermenilere duyduğu güvensizlikten dolayı kırk bin Ermeni'yi zorunlu göçe tabi tutarak Sivas ve Kayseri'ye yerleştirdi. Bu dönemde bir kısım Ermeni'nin de Çukurova'ya yerleşmesine izin verildi.²

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Ermeniler, Kilikya ovasına ve Toros Dağları kalelerine yerleşmiş durumdaydı. Bizanslılar Batı ve Orta Anadolu'dan Doğu Anadolu'ya doğru ilerlerken³ bir taraftan da merkeze vergi ödeyen ve gerektiğinde savaşa hazır bulunan Ani ve diğer Ermeni krallıklarını ve topraklarını hâkimiyet altına aldılar. Bürokratlar ve papazlar Ermeni kent, kilise ve manastırları da tamamen ele geçirecek buralara yerleştirdiler. Ermeni kiliseleri ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Ermeni aileleri yok edildi.⁴ Bununla birlikte Bizans'ın baskı politikaları istedikleri sonucu vermediği gibi Selçuklu fetihlerini de kolaylaştırdı. Tuğrul Bey 1054 yılında bizzat Anadolu seferine çıktığı sırada Trabzon'a kadar ilerledi.⁵

Türklerin ilerleyişinin önüne geçmek için Ermenileri İmparatorluğun topraklarına göç etmeye teşvik, İmparator IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) döneminde de devam etti. Topraklara göçmeye teşvik için ayrıca daha önce de belirttiğimiz üzere Ermenilerin küçük hakimiyetler kurmasına izin verildi. Nitekim Vaspuragan krallığına mensup Apılgarip adlı bir prens, İmparator Monomakhos'tan Tarsus ve Misis valiliğini aldı. Böylece Çukurova, Ermenilerin sığınağı oldu. Bununla birlikte Bizans, Türklere karşı Ermenilerin faaliyetlerine göz yumsa da bir taraftan da Doğu Anadolu'daki küçük Ermeni krallıklarını ele geçirecek onlara son vermeye devam etti.⁶ Üstelik bu ele geçiş savaşla değil vaatlerle Ermeni krallıklarını kandırarak⁷ gerçekleşti. Ayrıca İmparator, Ermenileri göç ettirmenin yanında onlara ağır vergiler yükledi.⁸

İslam dünyası Ermenilere anlayışlı ve hoşgörüle davranırsa da Ermeniler Müslümanlarla anlaşamadığı gibi Hristiyan devleti olan Bizans ile de anlaşamayarak Bizans'a her daim düşmanca tavır takındı. Bizans ile sıkı kültür, ticaret ilişkisine ve Ortodoks Ermenilerin Bizans idaresinde büyük makamlara gelmelerine rağmen⁹ düşmanlıkları devam etti.¹⁰ Bu düşmanlıkla, Selçuklu Türklerinin 1064-1071 yılları arasında Bizans'a yaşattığı mağlubiyetler karşısında Ermenilerin bir kısmı örgütlenerek kendilerine özgü derebeylikler kurdular. Nitekim 1071-1076 yılları arasında Tarsus, Urfa ve Malatya'ya ele geçiren Philaretos, Philaretos'un miras bıraktığı topraklarda Kogh Vasil derebeyliği bu teşkilatlanmalardandır.¹¹

Philaretos'un Hakimiyeti

Kaynaklarda Philaretos Brakhamios, Filardus er-Rûmî gibi değişik adlarla anılan kişi aslen Van bölgesi Ermenilerinden olup Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in kumandanlarından idi. Diogenes tarafından Maraş valisi olarak tayin edildi. Philaretos aynı zamanda Malazgirt Savaşı sırasında Palu (Romanopolis)'daki Bizans kuvvetlerine kumanda görevini üstlendi. 1071 yılında Türkler büyük zafer kazanınca Bizans siyasi bunalıma girdi. Mağlubiyetin ardından Ermeniler, İmparator Diogenes'in yerine tahta çıkarılan VII. Mihail Dukas'ı tanımayarak bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bizans Anadolu'daki hakimiyetini kaybetmeye başlayınca Fırat ırmağı kıyıları, Malatya¹², Antep, Urfa, Antakya olmakla beraber Çukurova'da da bazı küçük prenslikler kuruldu ki bunun en büyüğü ve güçlüsü Philaretos'un kurduğu idi.¹³ O, İnsanları tahrik ederek şehirde isyan çıkardı.¹⁴ Bu isyanı Dük'ün oğlu Katakalon güçlükle bastırabildi (1073). Ardından etrafındaki başıboş, haydut Ermenilerden başka sekiz bin kadar ücretli Frank askerini de hizmetine alarak emrindeki yaklaşık yirmi bin kişilik kuvvetle daha öncesinde vali olarak tayin edildiği Maraş bölgesine yerleşti. Ayrıca Malatya, Tarsus, Göksun, Harput, Palu, Elbistan ve Urfa'daki Bizans hâkimiyetine Ermeni yandaşlarının da desteğiyle son vererek mezkûr bölgelerde hâkimiyet kurdu.¹⁵

Selçuklu ile Bizans arasında yapılan anlaşmada Antakya da Selçuklulara verilecekti. Lakin anlaşmanın bozulması üzerine Philaretos Ermeni yandaşlarıyla ittifak yaparak karışıklık çıkardı. Karışıklıkların bastırılmaması üzerine Ermeni senyörü Vasak Pahlavuni Antakya'ya

1 Nersessian, 1945: 11-12; Demirkent, 1992: 236; Ersan, 1996: 134; Norwich, 2013: 89; Sağır, 2014: 197-198; Gökhan, 2012: 72.

2 Urfalı Mateos: XIX, 12; Lastivertli Aristakes: 23; Ersan, 2000: 327; Koca, 2006: 19, 20; Sevim, 2002: 3; Gökhan, 2012: 72.

3 Turan, 1990: 12.

4 Ermeni kaynaklarında Bizans eylemlerinin kin ve nefretle ifade edilmesi bundandır. Sevim, 2002: 6.

5 Simbat (Başkumandan) Vekayinamesi: 35; Sevim, 2002: 6-8.

6 Urfalı Mateos: XIX; Boase, 1978: 2.

7 Nitekim Ermeni Rahibi Aristakes Ani'nin 1045'te ele geçirilişini "...Bizanslılar, imparatorun emriyle "Ancak seni görmem gerekiyor, sonra seni krallığına döndüreceğim ve sana ülkeni ve şehri sonsuz bir mirasla veren bir belge yazacağım" diyerek, yemin ve haç kullanarak Gagik'i kandırdıklarından bahseder. Aristakes, 47. Ermenistan Kralı Gagik, tüm topraklarını İmparatora verirken karşılığında Kayseri civarında bulunduğu tahmin edilen Kapadokya'nın iki şehri, Galonbağat ve Bizu, aldı. Vahram Vekayinamesi: 3; Urfalı Mateos: XIX,78,79; Ersan, 1996: 327.

8 Koca, 2006: 21; Sevim, 2002: 6.

9 Bizans imparatorları Ortodoks Ermeni olanları görevlendirse de Ermeni kralları ile birlikte topluluklara da güvenmeyerek daima onları kontrol altında tutmaya çalıştı. Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle Ermeniler Bizans yönetiminden hiç görmedikleri kadar hoşgörü ile karşılaştılar. Melikşah'ın onlara karşı tutumları bunun en önemli göstergesidir. Koca, 2006: 20.

10 Koca, 2006: 22; Kaşgarlı, 1990: 9.

11 Süryani Mihail, 1944: 59; Kaşgarlı, 1990: 9, 10.

12 Ermeni olan birkaç kişi toplanarak 1066 tarihinde de Türklerin akınlarını fırsat bilerek İmparatora isyan etti. Yaklaşık üç yüz kişi de onlara katılarak Malatya'da toplandı ve Malatya ve çevresinde tahribata neden oldular. Süryani Mihail: 19.

13 Onun ordusunun büyük çoğunluğu Ermenilerden ve Bizans'ın seçkin birlikleri olarak görev yapan Norman kökenli paralı askerlerden oluşuyordu. Krallığın en etkin kuvvetleri süvari birlikleriyle yaya okçuları idi. Nicolle, 2013: 23.

14 Süryani Mihail Ermenilerin Philaretos'un etrafında toplanmalarını ve Philaretos'un işgallerini anlatırken "Türklerin akınlarından istifade eden Ermeni asıllı yaklaşık elli kişi toplanarak grup haline geldi ve muhtelif yerlere akınlar düzenlemeye başladılar. Faaliyetleri sırasında Maraş bölgesinde Şirbaz köyünden olan Philardus (Philaretos) adında genç bir Ermeni'ye rastladılar. Onun güçlü, cesaretli ve kurnaz bir adam olduğunu gören Ermeniler, onu kendilerine lider yaparak yanlarına aldılar. Faaliyetlerine devam eden Ermeniler, başıboş kalan yerleri talan ediyorlardı". Süryani Mihail: 30. Bu bilgilere karşın öncesinde Diogenes tarafından Maraş valisi olarak bölgede hâkim olan Philaretos, elbette ki karışıklıklardan faydalanarak hakimiyetini genişletecekti. Bundandır ki birkaç Ermeni'nin Philaretos'u görenek onu lider yapmaya çalıştıklarından çok onun hakimiyetini genişletmek amacıyla var olan durumu fırsata çevirip Ermenileri etrafında toplaması daha uygun olacaktır.

15 Altan, 2018: 7-10; Kaşgarlı, 1990: 21; Koca, 2006: 14.

vali olarak atandı. Lakin onun Bizans askerleri tarafından öldürülmesi üzerine (1078), soylular Philaretos'u davet ederek Antakya'yı kendisine teslim ettiler. Böylece o Çukurova'dan Güneydoğu Anadolu bölgesine kadar uzanan büyük bir Ermeni prensliği kurarak 1078-1084 yıllarında Antakya'ya hâkim oldu.¹⁶

Mihail, Philaretos'un Çukurova'da hakimiyet kurması hususunda *"Ermeniler, İmparator Basilius'un zamanında buraya hicret etmişlerdi. İmparator Mişel'in zamanında, Türkler buralara akın ettikleri vakit, onlar (yani Grekler) Türklere karşı koymak üzere, Kilikya'nın hakimiyetini Philardus (Philaretos)'a verdiler. Çünkü o, yukarıda kâfi derecede izah ettiğimle veçhile muharib bir adama benziyordu. Ermeniler bu zamandan başlayarak, Kilikya'da ve Suriye'de bazı yerlere sahip oldular."* demiştir.¹⁷

Philaretos Bizans'ı tanımayarak bağımsızlığını ele almaya çalışırken bir taraftan da yine hâkimiyetini güçlendirmek adına İmparatorla iyi geçinmeye çalışıyordu. Nitekim o, 1078-1081 yılları arasında İmparator olan III. Nikephoros Botaneiates'e sadakat yemini etmesi karşılığında İmparator da işgal ettiği yerlerde onu vali olarak tanıyarak ona *saygıdeğer* anlamındaki "sebastos" unvanını verdi.¹⁸

Musul-Haleb Emîri Şerefüddeve Müslim b. Kureyş, Haleb'i ele geçirdikten (1080) sonra Antakya için Philaretos'tan yıllık 300.000 dinar haraç isteyip isteği reddedilince Antakya'yı ele geçirme hazırlıklarına başladı. Şehir halkı Philaretos'un gaddarlığından bıktıkları için gizlice Müslim ile haberleşerek şehri ona teslim etmek istediklerini söylediler. Lakin bu durum Müslim'in Hristiyan kâtibi tarafından Philaretos'a haber verince Antakya'yı ele geçirme girişimleri sonuçsuz kaldı. Philaretos hâkimiyetini devam ettirdi. 1081 yılında I. Aleksios Komnenos İmparator olarak ilan edilince Philaretos, Antakya'daki hâkimiyetini devam ettirmek amacıyla bir taraftan Aleksios'a bağlılığını bildirirken bir taraftan da Şerefüddeve Müslim b. Kureyş'e biat etti. Ayrıca aynı amaçla Melikşah ile iyi ilişkiler kurarak Melikşah'a, Kutalmışoğlu Süleymanşah'a, Tutuş'a vergi ödeyerek kendisini güvence altına aldı. Bu önlemlere karşın 1082 yılında Suriye Meliki Tutuş Philaretos'un elindeki Antakya'yı ele geçirmek üzere Haleb Antakya arasında karargâhını kurdu. Fakat Sultan Melikşah'ın emri üzerine kuşatmayı kaldırarak Dimaşk'a döndü.¹⁹

Philaretos hâkimiyetini o kadar genişletmişti ki Harput'tan Çukurova'ya kadar *"Malatya, Maraş, Elbistan, Göksun, Tarsus, Anavarza"²⁰, Misis, Raban, Antakya ve Urfa* gibi bölgenin en önemli şehirlerinde hâkimiyet kurarak beylik oluşturdu.²¹ 1084 yılında Philaretos, hakimiyetini kurduğu Antakya'ya şihne olarak İsmail adında birini bırakarak yine kendi hâkimiyetindeki Urfa'ya gitti. Philaretos öz oğlu Barsama'yı hapse attırmıştı. Babasının yokluğundan faydalanarak derhal hapisten kurtulan Barsama, Antakya'yı teslim etmek üzere Şihne İsmail ile birlikte Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah'ı şehre davet etti. Süleymanşah, Ebu'l-Kasım'ı İznik'te bırakarak 300 atlıyla Antakya'ya hareket etti. Burada İsmail ve Barsama ile iş birliği yapan Süleymanşah, Antakya'yı fethetti (12 Aralık 1084). Philaretos'un yönetimi ardından Süleymanşah'ın yönetimini gören yerli halk oldukça memnun kaldı.²² Toros dağlarını aşarak Philaretos'un hâkimiyetindeki Tarsus'u ele geçiren Süleymanşah, Adana, Misis, Anavarza'yı da ele geçirerek Çukurova üzerinde hâkimiyet kurdu.²³

Antakya'yı kaybettiğini duyan Philaretos, Çukurova'daki Katolikosluk merkezine (Honi/ Khunu/ Honin) gitmişse de Emîr Buldacı tarafından izlenmesi nedeniyle Maraş'a çekildi. Buldacı kısa bir süre sonra Honi, Maraş, Göksun ve Elbistan ve Çankırı'yı fethedince Philaretos oğlu Barsama'nın yönetimindeki Urfa'ya gitmişse de hem yerli halk hem de oğlu tarafından kin ve nefretle karşılandı. Çaresiz kalan Philaretos, altın, gümüş, iyi cins at ve katırlarla Sultan Melikşah'ın katına çıkarak Selçuklu vasallığını kabul etmekle kalmayıp Müslüman oldu. Bunun üzerine Melikşah kendisini Maraş'a atadı. O burada öldü. Böylece önce Bizans'a ardından Selçukluya tâbi olan Philaretos'un sınırları Harput'tan Çukurova'ya kadar uzanan (Urfa, Antakya, Raban, Malatya, Maraş, Misis, Anavarza, Tarsus) Ermeni Prensliği, Selçuklu devleti sınırları içine girmiş oldu.²⁴ Böylece Türklerin Anadolu'da akınlara başlaması bir zamanlar Philaretos'un beyliğini kurmak için fırsat olsa da zamanla bu akınlar tehlikeli bir hal alıp hâkimiyet alanlarını kaybetmesine neden oldu.

Philaretos'un prensliği ortadan kaldırıldıktan sonra Gabriel Malatya'ya (1095-1103), Thoros (Theodoros) ise Urfa'ya (1095-1103)²⁵ yerleşip burada hâkimiyet kurdular. Thoros, kâğıt üstünde Büyük Selçuklu Sultanına bağlı bir yönetici olsa da Antakya'ya gelen Haçlılara haber göndererek şehri onlara teslim edeceğini bildirdi. Gönderilen bu haberle Haçlılar, Kudüs'ten önce Urfa'ya hâkim olacakları için sevindiler. Böylece Thoros 1097'den 1144'e kadar hâkimiyet sürecek olan Urfa Haçlı Kontluğu'nun kurulmasına temel oluşturdu. Diğer taraftan Malatya'da hâkimiyet süren Gabriel, kızı Morphia'yı Urfa Haçlı Kontu Baudouin'e verdi.²⁶ Ayrıca Ermeni Prensi Taphnuz da kızını Baudouin'e vererek çeyiz olarak yedi yüz altın ödedi. Fakat Antakya kuşatması sonrasında Baudouin'e yapılan suikast ile bağlantısı tespit edilemeyen Taphnuz kızının çeyizi için baskı altına alındı ve suikast sonrası canını kurtarmak için dağlara kaçarak kendisine müstahkem bir yer bulmak zorunda kaldı.²⁷ Ermeni Prenslere her ne kadar Kontlara yaklaşmak için ellerinden geleni yapsalar da Kontlar kendi çıkarlarının bittiği yerde Ermenileri kolaylıkla öldürebiliyor yahut sersafil bırakabiliyorlardı.

Kogh Vasil'in Hâkimiyeti

Türklerin Anadolu'ya gelmesi Philaretos gibi başka hâkimiyet kurmak ve hakimiyet alanını genişletmek isteyen Ermeniler için de umut kaynağı oldu. Türklerin Anadolu'ya akınlarda bulunması ve Bizans'ın bu akınlar sonucu gücünün azalmasıyla Ermeniler var oldukları böl-

16 Sevim, 2002: 14, 15; Altan, 2018: 9.

17 Süryani Mihail: 47.

18 Altan, 2018: 10.

19 Altan, 2018: 10, 11; Bezer, 2006: 95.

20 Düz Kilikya'da bulunan Anavarza; Anazarba, Anazarbos, Anabarza, Ayn Zarba gibi çeşitli isimlerle anılan bir antik şehirdir. Bu antik şehir Anavarza Köyü olarak varlığını sürdürmekle beraber günümüzde buraya Dilekkaya Köyü adı verilmiştir. Umar, 1993: 67.

21 Azîmî: 28; Turan, 1998: 287; Koca, 2006: 22.

22 Süryani Mihail: 30; Sevim, 2002: 15,16; Sevim, 2010: 104; Gökhan, 2012: 75.

23 Azîmî: 28; Turan, 1998: 287; Koca, 2006: 22.

24 Süryani Mihail: 31; Turan, 1998: 289; Ayan, 2007: 51; Sevim, 2002: 16, 17; Altan, 2018: 13; Gökhan, 2012: 75,76.

25 Urfa, Melikşah'ın ölümünden sonra Tutuş'un hakimiyetinde idi. O, Türk garnizonunun yanı sıra Ermeni halkın idaresini Ermeni Thoros'a verdi. Thoros Tutuş'un ölümünden sonra Urfa'yı onun oğlu Ridvan'a teslim etmeyerek hıyileyle şehre hâkim oldu. Demirkent, 1997: 37, 38.

26 Süryani Mihail: 38, 45, 59; Kaşgarlı, 1990: 9, 10; Holt, 1999: 15.

27 Willermustyrensis: 285.

gelerde beyliklerini kurmak için harekete geçtiler. Bunlardan birisi de Keysun bölgesinde beylik kuran Kogh Vasil idi. Düşmanlarına her an baskın yaptığından “*Hırsız Vasil*” olarak bilinen Bagrat’ın²⁸ kardeşi Kogh Vasil, Comegene’nin²⁹ kuzey kısmında muhtar bir devlet kurdu. Ermenice “*Khog*”, “*hırsız, eşkıya*” demektir.³⁰ O, Raban ve Göksun’u ele geçirerek buraya gelen Türkleri yenilgiye uğrattı. Vasil, Keysun’a hâkim olduğu dönemde Keysun surlarını yeniden inşa ettirdi. Keysun’da oturan Vasil, bu prensliği 1082-1112 tarihleri arasında idare etti. Bu süreçte Haçlı liderleri bilhassa Tancred ve Baudouin’in Çukurova hakimiyeti için yaptıkları mücadelede onlarla sürekli münasebetlerde bulundu. Amacı yaptığı yardımlar neticesinde kurduğu prensliği güçlendirmektir.³¹

Haçlılarla sürekli olumlu münasebetlere girmesine karşı Baudouin, Vasil’den Raban’ı aldı. Ardından Kogh Vasil 12 Ekim 1112’de öldü.³² 25 yaşında olan ve Vasil’in evinde büyüyen Vasil Dığa, ondan sonra hakimiyeti ele geçirdi.³³

Kogh Vasil’in kurduğu beyliği devam ettirmeye çalışan Vasil Tgha (Dığa), Haçlılara karşı ilk cephe alan Ermeni idi. Kogh Vasil öldükten sonra Halep Atabeg’i Ak Sungur Bursukî’den yardım istese de Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin, erken davranarak Raban’ı ve onun tüm mülkünü ele geçirdi. Vasil’in mülkü Urfa Haçlı Kontluğu’nun eline geçti. Vasil durum karşısında çaresizce Rupen’in oğlu Thoros’a gittiyse de o Vasil’i kandırarak onu Baudouin’e teslim etti. Baudouin onu işkenceye maruz bırakarak tüm topraklarını elinden aldı.³⁴

Rupen Sülalesi Hâkimiyeti ve Kilikya Ermeni Baronluğunun Kuruluşu

Bizanslı idareciler gibi din adamları da Ermenilere karşı kin duyuyorlardı.³⁵ Yörenin en büyük din adamı olan Bizans Kayseri Metropoliti Markos, köpeğine “*Ermen*” adı verdi. Kayseri’ye gelen eski Ani kralı II. Gagik, bunu duyunca öfkelenerek Ermenilere ellerinden gelen kötü-lüğü yapmalarını, karışıklık çıkarmaları talimatını verdi. Ayrıca kendisi Markos’a haber göndererek evine misafir oldu. Markos’u bir çuvala bağlayarak evinde ismini verdiği köpeğe onu öldürttü. Gagik ardından evi talan etme emri verdi. Markos’un altınları, gümüş serveti, hayvanlarını alarak kendi evine döndü.³⁶

Markos’un öldürülmesiyle Bizans askerî kuvvetleri Ermenileri toplu cezalandırma hareketine giriştiler. Bunun karşısında kendilerini savunamayacağını anlayan Ermenilerin çoğunluğu Sivas ve Kayseri yöresini terk ederek Toros Dağları’na sığındılar. Kısa sürede müstahkem yerleri ele geçiren Ermeni beyleri kendilerini ve ailelerini koruma altına aldılar. Göksun civarında bir müddet yaşayan Gagik, Bizanslılar tarafından öldürüldü. Gagik’in akrabası olan Rupen Çukurova’ya yerleşerek muhtemelen Sis (Kozan)’in kuzeyinde bulunan Gobidar’ı ele geçirdi ve burada hâkimiyet sağladı. Bu bölgeye birçok Ermeni gelerek Rupen’in etrafında toplandılar.³⁷ Çukurova’da Rupen hakimiyeti böylelikle başlamış oldu.

Rupen’den sonra hâkimiyet oğlu I. Konstantin’e (1092-1110) geçince 1097 yılında Sis (Kozan)’i Kapadokya ile bağlayan stratejik önemi büyük Bizans’ın Çukurova’daki son kalesi Feke (Vahga)³⁸ kalesini alıp kaleye yerleşerek burayı hâkimiyetlerinin merkezi yaptı. Bu, Kilikya Ermeni Baronluğu’nun ve Rupenyan sülalesinin başlangıcı olmuştur. Onun ilk stratejisi Haçlılara yaklaşmaktır.³⁹

Konstantin stratejisini Antakya kuşatması sırasında da başarıyla gerçekleştirdi. I. Haçlı Seferi sırasında Antakya önlerinde yiyecek sıkıntısı çekerek perişan olan Haçlı liderlerine yiyecek konusunda yardım eden Konstantin, Haçlılarla oldukça iyi anlaşmıştı. Haçlılar tarafından hürmetle karşılandı. Haçlılar bu başarılarından ve yardımlarından ötürü ona “*kont*” ve “*markis*” unvanını verdiler. Haçlı liderlerinden bu unvanı alan (1098) Konstantin, Toros Dağlarının müstahkem yerlerinde Ermeni Baronluğu’nun temelini oluşturdu.⁴⁰

1099-1100 yıllarında Rupen’in oğlu Konstantin öldü.⁴¹ Onun Thoros ve Leon adlı iki oğlu vardı.⁴² Konstantin’den sonra başa geçen oğlu I. Thoros, Ermeni ailelerini kendi liderliği etrafında toplayarak ilk kez Çukurova bölgesindeki Ermeniler arasında bir birlik sağladı. I. Thoros bu birlik için Türkler, Haçlılar ve Bizanslılar ile iyi geçinmeye çalıştı. Özellikle Haçlılardan aldığı destekle Toros dağlarından ovaya inerek Anavarza’yı 1110’da ele geçirdi. Çukurova’nın ovalık kesimlerinde kalıcı bir Ermeni yerleşimi kurmayı başardı. Bununla birlikte Çukurova’nın bütün şehirlerini ve kalelerini ele geçirerek yörede büyük bir Ermeni Baronluğu kurmak isteyen ve bu amaçla ikili bir siyaset izleyen Thoros, Çukurova’daki kentlerin tamamına sahip olamadı. Lakin oğulları ve torunları onun bu hedefini yerine getirmek amacıyla Tarsus’a kadar tüm Çukurova’ya hâkim oldular. Böylece mezkûr bölgede Ermeni Baronluğu Haçlıların desteğiyle kurulmuş oldu. Onlar bölgeye “*Thoros’un memleketi*” demeye başladılar.⁴³

Konstantin’in aldığı “*baron*” unvanı Rupenyan hanedanlığının sekizinci prensi olan II. Leon’a kadar kullanıldı. II. Leon’a Alman İmparatoru VI. Henri ve Papa II. Celestin tarafından “*Kral*” unvanı verildi. Hanedan mensupları 1198’den itibaren “*Kral*” unvanını kullandılar.⁴⁴ Kons-

28 Ana Haçlı ordusundan ayrılarak Çukurova’ya gelen Baudouin’e güzergâh konusunda yardım eden bir Ermeni’dir. Albertus Aquensis: 165.

29 Kuzeyinde Kapadokya, güneyinde Fırat ve batısında Çukurova (Kilikya) ile çevrilidir. Sözü geçen bölge Adıyaman ilini tamamen, Kahramanmaraş ve Gaziantep illerinin de bir kısmını içine alır. Versluys, 2017: 39; Oğuz, 1982: 1.

30 Kogh Vasil ve kardeşi Bagrat sahip oldukları bölgenin sakinlerine ağır baskılar yapıyorlardı. Yaptıkları hırsızlıklarla Kontlardan destek sağlamayı düşünüyorlardı. Öyle ki, Antakya kuşatması sırasında Urfa kontu’nun Dük’e hediye vermek için gönderdiği elçileri yolda soymuşlardır. Willermus Tyrensis: 283.

31 İbnü’l-Esir: 369-370; Urfalı Mateos: 221; Süryani Mihail: 46; Kaşgarlı, 1990: 4.

32 Urfalı Mateos: 248; Kaşgarlı, 1990: 4.

33 Urfalı Mateos: 248.

34 Süryani Mihail: 59; Urfalı Mateos: 258-259; Kaşgarlı, 1990: 4, 9, 10.

35 Koca, 2006: 22.

36 Urfalı Mateos: 131, 132; Simbat Vekayinamesi: 43, 44; Boase, 1978: 3. Vahram bu olayı anlatırken Markos’un evine gittiğinden, orada köpekle Markos’un bir torbaya koyarak ikisini de döverek öldürdüğünden bahseder. Vahram Vekayinamesi: 4.

37 Urfalı Mateos: 4; Vahram Vekayinamesi: 4; Koca, 2006: 20, 23; Boase, 1978: 3; Gökhan, 2012: 72.

38 Feke Kalesi; Çukurova’daki Torosların bir kalesi olup Seyhan Nehri’nin doğusunda bulunmaktadır. Simbat Vekayinamesi: 47; Mateos: 201.

39 Hetum: 1; Simbat Vekayinamesi: 47; Urfalı Mateos: XX, 4; Vahram Vekayinamesi: 4; Kaşgarlı, 1990: 11; Ünal-Girginer, 2007: 290; Göney, 1976, 86.

40 Vahram Vekayinamesi: 5; Koca, 2006: 329; Göney, 1976: 86.

41 Onun ölümü Mateos’a göre daha önce vuku bulan bir olayla önceden bilindi. Nitekim Vahga kalesine yıldırım düştü. Tüm âlimler Konstantin’in son yıllarını yaşadığını söylediler. Urfalı Mateos: 201.

42 Urfalı Mateos: 201.

43 Vahram Vekayinamesi: 5, 6; Koca, 2006: 23; Ünal-Girginer, 2007: 293, 294

44 Urfalı Mateos: 191; Nersessian, 1969: 646-647; Ersan, 2000: 339.

tantin'in stratejisi sayesinde Kilikya Ermeni Krallığı resmi varlık kazandı.⁴⁵ Bununla birlikte Rupen'le temelleri oluşturulan Kilikya Ermeni Krallığı bağımsızlığını tamamen sağlayamadı. Köseadağ Savaşı'na kadar değişik güçlere, Papalığa, Roma Germen İmparatorluğu'na, Büyük Selçuklu Devleti'ne, Türkiye Selçuklu Devleti'ne, Moğollara ve Latin Haçlı İmparatorluğu'na tabi olarak varlığını devam ettirdi.⁴⁶

Ermenilerin Haçlılara Yardımları ve Antakya Kuşatması

1095'te Clermont Konsili'nde Urban'ın çağrısıyla birlikte⁴⁷ Hristiyanların birleşerek hareket ettiği Haçlı seferlerinde İtalya, İspanya ve daha birçok yerde bulunan Haçlılar, sözde Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarmak üzere Hristiyanların yardımına koştu. Prenslere⁴⁸ kral soyundan olmak üzere seferlere giden Hristiyan halka öncülük ediyorlardı. Onlar Aleksios Komnenos'a vasallık yemini vererek İstanbul'a geldiler.⁴⁹ Bu yeminle İstanbul Boğazı'nın karşısına geçirilen Haçlı ordusu, İznik şehri önlerinde bir araya geldiler ve Selçuklu ordusunu Dorylaion'da büyük bir mağlubiyete⁵⁰ uğrattılar.⁵¹

Haçlıların ilerleyişi devam ederken Ermeniler Türkiye Selçuklu Devleti'nde tâbi küçük prenslikler olarak varlıklarını devam ettiriyorlardı.⁵² Bununla birlikte Ermeniler, bir taraftan Bizans diğer taraftan Selçuklu arasında sıkışıp kaldılar. Bu nedenle Haçlıların doğuya gelmelerini büyük bir sevinçle karşıladılar. Haçlılar sayesinde Türkleri bölgeden söküp atacaktı, bağımsız yaşayabilecek ve Türkleri geldikleri diyarlara sürebileceklerdi. Willermus Ermenilerin kendilerine bakış açılarını şu şekilde ifade etmiştir: "...Ermeniler uzun zamandır özlemle bekleedikleri ordunun geldiğini duyunca, onlardaki özgürlük umutları canlandı."⁵³

Ermeniler, Adana, Tarsus ve Toros Dağları'nın güneyinde kalan, kendi anavatanları olarak saydıkları Çukurova hakimiyeti için Haçlılarla iş birliği yoluna gidip Bizanslılar ve Türklerle mücadeleye giriştiler. Koruyucuları olarak gördükleri Haçlılarla daima ittifak yaparak, haçlıların yaptıkları seferlerde onlara yardım ettiler. Fakat Ermeniler, Haçlıların bölgeye gelmesiyle birlikte kendi geleceklerine dair umut besleyerek onları cennetten gelen kurtarıcılar olarak görüp⁵⁴ gelişlerinden memnun olsalar da aralarında geçen birtakım tatsızlıklar karşılıklı güven duygularını zedeledi. Buna rağmen ortak çıkarlar doğrultusunda uzun müddet beraberliklerini devam ettirdiler. Öyle ki Haçlı ordusu onlardan temin edilen askerlerden oluşuyordu.⁵⁵ Fulcherius Anadolu'da ilerlerken Ermenilerin Haçlıları karşılaması ile ilgili "*Ermenilerin şehirlerinden geçerken haçlar ve bayraklarla karşılanmıştı, bu insanlar Tanrının sevgisi için ayaklarımızı ve elbiselerimizi öptüler. Bu davranışlarının sebebi onları Türklerden koruyacağımızı duymuş olmalarıydı*" demiştir.⁵⁶ Oysa Ermenilerin Haçlılara yakınlığının tek nedeni kendi hakimiyetleri ile ilgili hayalleridir. Nitekim Haçlılar Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'i ele geçirdiğinde (19 Haziran 1097) Selçuklular Tarsus, Misis ve Adana'yı Haçlılara terk etmek zorunda kalırken karışık durumdan yararlanan Ermeniler de Çukurova'da hakimiyetlerini güçlendirme fırsatı buldular.⁵⁷

İznik'i ele geçirdikten sonra ilerleyişine devam eden Ana Haçlı ordusu Eskişehir, Konya üzerinden Ereğli'ye ulaşırken Bohemund'un yeğeni Tancred ile Godefroi'nin kardeşi Baudouin de Boulogne Tarsus, Adana, Misis ve İskenderun'u alarak Çukurova bölgesine baskınlar yapmak için ana ordudan ayrıldılar. İki Haçlı reisi tahminen 14 Eylül 1097'de Çukurova'ya gitmek üzere Ereğli'den çıktılar.⁵⁸ Albertus'a göre ordunun kalabalık olması nedeniyle kuvvetler ayrıldı. İlk ayrılan grup Tancred ve ordusuydu. Tancred, ahalisini Ermeniler ve Bizanslıların olduğu Çukurova'da dostça karşılanacağını düşünerek burada devlet kurma planları kurdu. Bu planla Tancred, Selçuklu hâkimiyeti altında olan Akşehir, Ereğli ve Konya üzerinden yürüdü. Ardından Pozantı Vadisi'nden inerek Kilikya kapısı olarak bilinen günümüzdeki Gülek Boğazı mevkiinden geçerek Tarsus'a ulaştı ve Tarsus önlerinde yerleşti.⁵⁹ Diğer taraftan Baudouin, Keysun, Raban, Maraş'ın doğusunda birkaç kaleye sahip olan Ermeni Bagrat'tan Ermenilerin yaşadığı bölgeler ile ilgili bilgi alarak bölgede hâkimiyet planları kurdu. O da ana yoldan Tont köyü yakınlarında ayrılan ve Zanapa (Halkapınar) ile Mindos (Kayasaray) üzerinden Namrun Yaylası'nı (Çamlı Yayla) takip ederek Çukurova'ya ulaşan yola saptı. Buna karşın Gülek Boğazı'ndan geçen yolu kullanan Tancred, Çukurova'ya daha erken vardı (21 Eylül).⁶⁰

Baudouin'e güzergâh konusunda yardım eden Bagrat, Bizans zindanlarından kaçan bir Ermeni'ydi. Haçlı reislerinden Baudouin ile İznik'te tanışarak onların himayesinde kaldı. Bagrat, Baudouin'e yardım ederken ailevi ilişkilerle bağlı bulunduğu ve Selçuklulara tabi olan Fırat kıyılarındaki Ermeni devletçiklerine I. Baudouin'in yardımını sağlamayı planlıyordu.⁶¹

Baudouin her ne kadar Bagrat'ın güzergâh konusunda desteğini alsada Tancred şehre daha erken vardı. Tancred'in şehre doğru gelmesiyle bölge halkı olan Ermeni ve Bizanslı Hristiyanlar Tancred ile iletişime geçerek onun şehri almasını istediklerini söylediler ve onlara

45 Holt, 1999: 159.

46 Kaşgarlı, 1990: XI; Kanat, 2000: 93.

47 Carnotensis, 2009: 46; Usta, 2016: 54.

48 Bu adamlar: Godefroy (Gondofre), kardeşi Bağdin (Baudoin de Boulogne), Boemond (Bemund), yeğeni Tangri (Tancrede), Kont Saint-Gilles Nomandiya Kontu Robert (Rubert), diğer Bağdin, (Baudoin de Bourg) ve Coslin (Josselin). Urfalı Mateos: 188, 189; Riley- Smith, 2003: 58.

49 Urfalı Mateos: 188, 189; Riley- Smith, 2003: 58.

50 Öncü görevi Bohemund'a verildiği ve o diğerlerinden hızlı yol aldığı için Dorylaion/ Eskişehir ovasında onu gören Türkler onun küçük ordusunu Haçlı ordusunun tamamı olarak görebildiğini belirtir. Lakin büyük bir mağlubiyet yaşadılar (1 Temmuz 1097). Komnena, 1996, 332.

51 Riley- Smith, 2003: 58.

52 Sevim, 2002: 19.

53 Willermus Tyrensis: 153, 161; Kaşgarlı, 1990: 34.

54 Boase, 1978: 4; 2007: 49.

55 Usta, 2016: 90, 91.

56 Fulcherius Carnotensis: 75.

57 Anna Komnena, 325-327; Süryani Mihail: 46; Urfalı Mateos: 190; Speros, 1971: 185; Ayönü, 2014: 97; Gordlevski, 1988: 45.

58 Riley- Smith, 2003: 58; Ersan, 1998: 66.

59 Albertus Aquensis: 141; Willermus Tyrensis: 139; Tudebodus, 2019: 86. Radulphus Cadomensis'in Tancred'in Gülek Boğazı'ndan geçişini kaydederken Baudouin'den söz etmemesi iki Haçlı reisinin yola beraber çıkmış olsalar dahi daha sonra yollarını ayırdıklarını gösterir. Ersan, 1998: 67.

60 Albertus Aquensis, 164, 165; Kaşgarlı, 1990: 4, 10; Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum): 76-77; Ersan, 1998: 66, 68; Riley- Smith, 2003: 58; 2007: 52.

61 Willermus Tyrensis, 154; 2007: 52.

yardım ettiler.⁶² Fakat burada Türk hâkimiyeti vardı. Tancred ve ordusuna 500 kişilik Türk garnizonu saldırıda bulundu. Saldırı karşısında Tancred derhal dayısı Bohemund'a yardımcı kuvvetler göndermesi için haber ulaştırdı. Albertus'a göre Tancred ile zaman geçiren bir Ermeni ona şartlar müsait olduğunda şehir halkına Türklerin bilgisi olmaksızın şehrin teslimi için halkı ikna etmeye çalışacağına dair söz verdi. Ahali buna cesaret edemediyse de Tancred şehir halkına eğer şehri teslim etmezlerse İznik gibi oranın da ele geçirileceğini; fakat gönüllü verdikleri takdirde Bohemund'un birçok hediye ve iyiliğini görebileceklerini onlara söyledi ve onları evleri ve mallarını terk etmemek şartıyla şehri teslim etmeye ikna etti. Böylece Tancred'in bayrağı baş kalenin tepesine çekildi.⁶³

Her yerde Haçlıların ilerleyişinin konuşulması üzerine İmparator derhal önlemler aldı. Bu dönemde İmparator Lazkiye'yi⁶⁴ ve Tarsus'u Oşin (Aspietes)'e⁶⁵ emanet etti. Bohemund'un saldırıyı yeğeni Tancred'e bıraktığı ve onun Çukurova'ya gelip bu bölgeye hâkimiyet kuracağı yayıldı. Tancred, Ermenilerden ve Haçlılardan oluşturduğu orduya her gün talim yaptırıyor, onları çatışmalara hazırlarken bir taraftan da kuşatma araçlarını hazırlatıyordu. Tancred'in bu hazırlıkları karşısında bölgeyi koruma görevi olan Ermeni Aspietes, Tancred'e Çukurova'yı teslim etti.⁶⁶

Baudouin, Tancred'den sonra Tarsus önlerine geldiğinde ortak karargâh kurdular. Tancred ve Baudouin gittikleri her yerde olduğu gibi Çukurova'da da Ermeniler tarafından büyük bir ilgiyle ve destekle karşılandılar. Bilhassa bu destek sayesinde Tancred komutasındaki Haçlılar Tarsus'u Selçukluların elinden aldılar (Eylül 1097). Türk garnizonu şehri terk etti. Lakin bu başarı Tancred ile Baudouin'i birbirine düşürdü. Nitekim ikisi de bu başarının kendisi sayesinde olduğunu savunuyordu. *İkili arasında başlayan tartışmada Tancred, sayıca üstün olan Baudouin'in kuvvetleri karşısında savaşa girmek istemeyerek 22 Eylül'de Tarsus'tan Adana'ya hareket etti.*⁶⁷

Tancred Adana'ya geldiğinde Türk garnizonu şehri terk etmiş bulunuyordu. Adana'ya geldiğinde kapıları kapalı bulan Tancred şehirde yalnızca Hristiyanların olduğunu duyunca onlara elçi göndererek şehre girmek istedi ve şehre girdi (22 Eylül). Bu sırada daha önce Adana'ya yağma akını yapan ve Türklerle mücadele etmeleri için oraya bir kuvvet bırakan Lampron hâkimi Ermeni Oşin, Tancred'in Misis'e yönelmesinin onun için daha iyi olacağını söyledi. Bu ısrarlar üzerine Tancred, Welfo adındaki bir şövalyeyi Adana'ya bırakarak kendisi Misis'e geçti ve burayı ele geçirdi.⁶⁸

Tancred'in Tarsus ve Adana ovasında olduğu gibi diğer şehirlerde de hâkimiyet sağlamasında Ermenilerin büyük bir katkısı vardı.⁶⁹ Diğer taraftan Baudouin, Bagrat'ın yönlendirmeleriyle Güney Doğu Anadolu bölgesine yönelerek yine Ermenilerin yardımıyla bu bölgede de hâkimiyet sağladı.⁷⁰ Bölgenin hâkimi olan Türkler, Ermenilerin haçlı liderleri komutası altında olmak istemesi ve bu amaçla onlarla iş birliği içerisine girmelerinden dolayı bölgeden çekilmek zorunda kaldılar. Böylece Bagrat, Baudouin'i yönlendirmeleri ve Baudouin'in destek gördüğü Ermenileri teşkilatlandırmasıyla önce Telbaşir'i daha sonra Revanda'yı ele geçirdi. Böylece Bagrat, onun güvenini kazanarak bölgede hâkimiyeti elinde tutmayı hedefledi.⁷¹

Bahsettiğimiz üzere Ermeni kralından halkına hemen hemen herkes Haçlılarla ittifak kurmuş, dostlukla yaşadıkları bölgelerde hâkimiyet kurma hayaline kapılmışlardır. Bu bağlamda onların eline geçen fırsatlardan birisi de Antakya kuşatmasıydı.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Ermeni Philaretos, Diogenes'in Malazgirt'teki durumundan faydalanarak Antakya'nın yönetimine el koysa da Süleymanşah, Antakya'ya vararak Philaretos'un elinden Antakya'yı almış ancak daha sonra Tutuş ile girdiği mücadelede ölmüştü (1086). Süleymanşah'ın ölmesi ardından Antakya, Tutuş'a bağlandıysa da Melikşah, kenti onun yönetiminden alarak 1087'de oraya askerî vali olarak önde gelen kumandanlarından Yağısyan'ı atadı.⁷²

Haçlıların Antakya'yı kuşatma kararında prensler arasında görüş ayrılıkları olmakla birlikte fikir birliğine varılarak Antakya yakınlarında kamp kuruldu. *İmparator'a başta Bohemund olmak üzere diğer kontlar da İmparatora bağlılık yemini ederek yola koyuldular.* Kuşatmaya Bizans İmparatoru Aleksios'un kumandanlarından Tatikios, Aleksios'un emriyle Haçlılara refakat ediyordu. Antakya surlar, kaleler ve metrislerle iyi korunmakla birlikte burada karargâh kuran Haçlılar, Yağısyan'ı askerleriyle birlikte muhasara altına aldılar.⁷³

Haçlılar Antakya'ya geldiğinde bölgede Ermeniler ve Süryaniler yaşıyorlardı. Buradaki Ermeniler sıranın kendilerine de geleceği, şehirlerinin tahrip edileceği korkusuyla Haçlılarla dostça ilişkiler kurabilmek için elçiler göndermekte yarış içine girdiler. Haçlılara casusluk ederek Türklerle Haçlılar hakkında Haçlıların istediği şekilde bilgi veriyorlardı. Türklerin Aregh⁷⁴ denilen bir kalede bulduklarını duyan Haçlılar derhal oraya yöneldiler. Bohemund, Türklerin üzerine yürüyerek onları mağlubiyete uğrattı.⁷⁵

Asi Nehri'nin üzerinde bir hisar ve manastırın bulunduğu bölüm haricinde Türklerin kullandığı tüm yollar kesildi. Tancred Şövalyeleri ve adamlarıyla birlikte yolu kapatarak Antakya'yı abluka altına aldı. Bu sırada birçok Ermeni ve Süryani Türklerle yardım etmek amacıyla dağ

62 Peter Tudebodus, 87; 2007: 52, 53.

63 Albertus Aquensis, 147; Willermus Tyrensis, 140; Ersan, 1998: 68.

64 Suriye'nin en büyük liman şehri. İlk Çağ'lardan beri önemli bir liman şehri olmasından ötürü ticarî ve siyasî mücadelelere sahne olmuş, sık sık iktidar değişikliği yaşamıştır. Akdeniz kıyısındaki İbni hânî Burnu tarafından kurulan şehir MÖ. III. yüzyılda I. Selefkos tarafından yeniden kurulmuştur. I. Selefkos, kurulan şehre annesi Laodicea'ye atfen Laodicea (Laodikeia) adını verdi. Lazkiye, Latakia, el-Lâzikiyye ismi de buradan gelir. Şehir Roma, Bizans, Emevi, Abbasî, Selçuklu hâkimiyetlerinden sonra I. Haçlı seferi sırasında (1098) Haçlıların eline geçmiştir. (Buzpınar, 2003: 117. (117-118)).

65 Anna Komnena Oşin'in sanı olan ve "Atlı, şövalye, başkomutan" anlamlarında kullanılan Asbed kelimesini Oşin'in adı olarak düşünerek kendi kulağına gelen biçimiyle Aspietes olarak aktarmıştır. Anna onun asil adının Oşin olduğundan ve bu komutanın soylu bir Ermeni ailesinden olduğundan bahsetmiştir. Anna Komnena: 363. Ermenilere göre Aspietes Çukurova Başkomutanıdır ve çok uzun süreden beri Çukurova'dadır. Lakin bu kişinin aynı kişi olduğu kesin değildir. Kaşgarlı, 1990: 6.

66 Anna Komnena, 362-365; Kaşgarlı, 1990: 6.

67 Peter Tudebodus: 87; Willermus Tyrensis, 140, 141; Albertus Aquensis, 155; Fulcherius Carnotensis, 73; Ayan, 2007: 53; Ünal- Girginer, 2007: 291, 292; Ersan, 1998: 68, 69.

68 Ersan, 1998: 70, 71.

69 Göney, 1976: 86; Ünal-Girginer, 2007: 292.

70 Ersan, 2014, 206.

71 Albertus Aquensis, 165, 167; Boase, 1978: 5.

72 İbnü'l-Adîm: 210; Urfalı Mateos: 172; Anna Komnena: 333; Albertus Aquensis: 194; Altan, 2013: 177.

73 Raimundus Aguilera: 67-69; Anna Komnena: 331-332; Urfalı Mateos: 191-193; Anonim Haçlı Tarihi: 82.

74 Antakya'nın doğusunda yer alır. Anonim Haçlı Tarihi: 83.

75 Willermustyrensis: 150; Anonim Haçlı Tarihi: 83.

yolundan erzak getirmekte idi. Lakin Tancred bunların önlerini keserek malları taşıyan kervanı ele geçirdi.⁷⁶ Bölgede yaşayan Ermeniler, Türklere karşı genelde Haçlılarla iş birliği içinde olmakla birlikte Tancred Antakya'yı abluka altına aldığında Türklere yardım etmeye çalışmışlardır.

Haçlılar Antakya'ya vardıkları sırada burada İki Kız Kardeş Kulesi muhafızı bir Ermeni bulunuyordu. Bu kişi İslam dinini kabul etmiş gözüken Firûz⁷⁷ adını aldı. Aslında Yağısyan'a bağlılık gösterişi altında ona kin besleyen bir Ermeni idi⁷⁸. Çünkü Firûz bir süre önce erzak istifçiliği yapmakla suçlanarak Yağısyan tarafından para cezasına çarptırılmıştı. İntikam peşinde olan Firûz ihanet planları kurdu.⁷⁹ Bohemund surlarla çevrili Antakya'nın ele geçirilmesi için Firûz ile temasa geçip sinsi bir plan yaparak⁸⁰ şehri ele geçirecekti⁸¹.

Firûz, ailenin reisi olup itimat edilen bir kişi idi. Öyle ki, şehrin valisi sarayında noterlik işlerini ona yaptırıyordu. Firûz, Bohemund'un savaş konusunda üstün olduğunu duyunca şehir kuşatılmaya başlamasından beri Hristiyan araçlar vasıtasıyla kendini kanıtlamaya çalıştı.⁸² O, ikide bir surun üstündeki yan duvardan aşağıya eğilerek Haçlılarla konuşuyordu. Bu nedenle Bohemund'un dikkatini çekti ve derhal ona söylediği bir sürü çekici vaatle kenti ona vermesini istedi. Firûz bu vaatler karşısında "sen ne zaman istersen" diyerek teklifi kabul etti. "Dışarıdan gizlice bana işaret verirsin, ben hemen bu küçük burcu sana teslim ederim; yalnız, sen ve buyruğundaki askerler, elinizin altındaki ip merdivenlerle hazır olun. Ancak sizin hazır olmanız yetmez; bütün ordu silah başı etmiş bulunmalı, ta ki, dehşete düşecek Türkler, sizin surlara tırmanışınızı görüp, savaş nağralarınızı duyar duymaz hemen kaçmaya koyulsunlar." dedi.⁸³

Bohemund, Firûz ile anlaşmalarından bir süre kimseye bahsetmedi. Bu sırada Kürboğa'nın ordusuyla Antakya'ya yaklaştığı haberi yayılınca Bohemund Antakya'yı yemin ettikleri gibi İmparatora vermek istemediği için bir plan yaptı. "İmparator Sultanla anlaşmış ve orduyu bizim üzerimize göndertiyormuş ve kontlar buna inandıkları için seni öldürmeye hazırlanıyorlar" diyerek Tatikios'u bölgeden kaçırdı.⁸⁴ Diğer taraftan Bohemund, Antakya'yı ele geçireceğinden emin şekilde liderlerin karşısına çıkarak Antakya'nın zaptını kim başarırsa şehrin ona verilmesi gerektiğini⁸⁵ söyledi. Liderlerin hepsi bu yolda çekilen zahmetin eşit olduğunu söyleyerek şehrin tek kişiye verilemeyeceğini söylediler de ardından düşman baskını olunca konsey teklifi kabule mecbur oldu.⁸⁶

Bohemund teklifinin kabul görmesi ardından hemen işe koyularak Firûz'a "Planımızı uygulamaya koymak için artık münasip zaman geldi; bu yüzden, dostum Firûz, bana yardım et" diyerek ondan yardım istedi. Firûz bu teklife memnun olarak "Yapmam icap eden tüm taahhütlerimi yaparak yardım edeceğim" dediğinin ertesi gün bunun için harekete geçti ve oğlunu gizlice Norman Prensi'ne göndererek: "Çığırkancalarınız borazanlarını çalıp Sarazen (Müslüman) topraklarına hücum edermiş gibi yapmak üzere Frenkleri bir araya toplasınlar; sonra ordunuz çabuk çabuk sol taraftaki dağdan geri dönsün. Ben, koruduğum kulelere askerinizin sağ sağlim girmelerini halletmek üzere hazır bekleyeceğim." dedi. Bunun üzerine Bohemund askerlerine derhal Antakya surlarının önüne giderek Firûz'un koruduğu kulelere gitmelerini söyledi. Askerler şehir surlarına kadar gelip surlara merdiven dayayarak Firûz'un koruduğu kulelere halatla girdiler. Bunun üzerine Bohemund ve diğer Haçlılar da harekete geçerek merdivenden çıktılar ve kulelerden içeri hücum ettiler. Kısa sürede Firûz'un kardeşinin de içinde olduğu kale muhafızlarını bertaraf etmeyi başardılar (3 Haziran 1098).⁸⁷

Kuşatmaya iç kale hala dayanmakla beraber Kürboğa'nın ordusu Antakya önlerine geldi. Haçlı reisleri aralarında şehrin hâkimiyetinin kime verileceği konusunda huzursuzluk çıksa da birleşerek Kürboğa ordusu karşısına çıktılar. Kürboğa Haçlılar karşısından çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra Antakya'nın iç kalesi de Haçlılara teslim edildi. Böylece Antakya Ermeni Firûz'un Haçlılarla iş birliğine girmesiyle Haçlılar tarafından ele geçirildi.⁸⁸

Antakya valisi Yağısyan ve adamları kaleden çıkarak uzaklaştılar. Buradaki Ermeniler, kaçanların kim olduğunu anlayınca Yağısyan'ı esir ederek başını kesti ve Bohemund'a gönderdiler. Ayrıca Ermeniler ve Süryaniler Yağısyan'ın kılıcını ve hançerini sattılar. (3 Haziran).⁸⁹ Türklerin mağlup olduğunu duyan Ermeniler bu durumu Haçlılarla yakınlaşmak için fırsat görüp onların geri dönüş yollarını kesmek üzere dağlara çekildiler ve yakaladıklarını öldürdüler.⁹⁰

76 Peter Tudebodus: 111, 112.

77 Firûz'un kimliği hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Nitekim Aguilers ondan Turcatus olarak zikredip Hristiyanlıktan dönme olarak bahsederken; İbnü'l-Esir ve Azîmî gibi İslam kaynakları da onun Ermeni asıllı bir dönme olduğunu, zırh yapımı işiyle uğraşan bir aileden olduğu konusunda hemfikir olmakla beraber isimlerini farklı olarak belirtmişlerdir. Gesta Francorum'un bilinmeyen yazarı Firûz'dan "tanınmış bir Türk emiri" olarak bahsetmiştir. İbnü'l-Adîm'de Zerrâd olarak geçmektedir. İbnü'l-Esir'de "Ruzbe" olarak geçer. Ona göre Zerrâd'ın hainliğinin nedeni Yağısyan'ın onun mallarına el koymasdır. İbnü'l-Adîm: 90. Radulphus Cadomensis de İbnü'l-Adîm ile aynı görüştedir. Radulphus Cadomensis, zengin bir Ermeni dönmesi olduğunu "İki Kız Kardeş Kulesi" olarak bilinen kulelerden birisinin korumasını kendisine, diğerini de kardeşine verdiğinden bahseder. Ayrıca Yağısyan'ın yiyecek sıkıntısından ötürü tahılının yarısına el koyduğunu söyler. Ralph of Caen: 81. İbnü'l-Kalânîsî Firûz'un Nairûz (Nayrûz) isimli bir Ermeni olduğunu belirtir. Fulcherius da Firûz ile ilgili onun Ermeni dönmesi bir Türk olduğunu söyler. İbnü'l-Esir, Azîmî gibi İslam kaynakları onun Ermeni asıllı olduğundan bahseder. Azîmî: 37,128; Aguilers: 89-90; Anonim Haçlı Tarihi: 102; İbn Kalânîsî: 4; Willermus Tyrensis: 210; Fulcherius Carnotensis: 82. Robertus'un eserinde "Pirrus" olarak geçen Firûz, Antakya prensi olan bir Müslümandı. Robertus Monachus: 141.

78 Anna Komnena, 334.

79 Demirkent, 1992: 41.

80 Fulcherius, İsa'nın Firûz'a görünerek şehri Hristiyanlara vermesini istediğini, Firûz'un bunun gerçekliğinden emin olmadığı için bunu saklı tutup önememediğini belirtir. Bu durum üzerine İsa tekrar görünüp "Şehri benim için Hristiyanlara geri ver, bunu sana emreden ben İsa'yım" demesi üzerine Firûz'un Hristiyanlarla anlaşma yaptığını söyler. Fulcherius Carnotensis: 82.

81 Asbridge, 2000: 15.

82 Willermus Tyrensis, 210, 211.

83 Anna Komnena: 334; Anonim Haçlı Tarihi, 102; Peter Tudebodus: 114.

84 Latın kaynaklar onun savaştan kaçtığını söylüyor. Anna Komnena: 334.

85 "Görüyorsunuz ki küçük büyük hepimiz büyük yoksulluk ve sefalet içindeyiz ve ne zaman iyi olacağını bilmiyoruz. Eğer içinizden birinin, bu şartlar altında kendi kuvvetiyle veya diğerlerini yönetmek suretiyle şehri almak için iyi ve doğru bir plan varsa, hepimiz şehri ona vermeyi kabul etmeliyiz". Anonim Haçlı Tarihi, 102, 103.

86 Anna Komnena: 334; Peter Tudebodus, 114-115.

87 Peter Tudebodus: 116, 117; Fulcherius Carnotensis: 82; Demirkent 1996: 529; Aguilers: 89, 91; İnan, 2014: 217.

88 Demirkent, "Haçlılar", 529; Aguilers, Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi, 94, 97, 116.

89 Anonim Haçlı Tarihi, 105; Süryani Mihail: 41; Albertus Aquensis: 287; Peter Tudebodus: 119; Aguilers: 93. Willermus, Yağısyan'ın yalnız başına kalenin arka kapılarından birinden çıkarak kaçtığı sırada birkaç Ermeniyi denk geldiğini Ermenilerin ilk başta saygı göstermek için yaklaşırken şehrin ele geçirildiğini ve onun kaçtığını anlayınca onu kılıçla öldürdüğünü bildirmektedir. Willermus Tyrensis, 227. Albertus da benzer ifadelerle yer verirken Yağısyan'ı görenlerin Hristiyan inancındaki Süryeniler olduğunu söyler. Albertus Aquensis: 287.

90 Willermus Tyrensis: 271.

Antakya muhasarası sırasında büyük bir kıtlık yaşandı. Haçlıların kuşatma için hazırlık yaparken sürenin uzaması,⁹¹ erzakların tükenmesi onların büyük bir kıtlık yaşamasına neden oldu.⁹² Haçlıların imdatlarına Ermeni liderler ve halk koştı. Nitekim Telbaşir bölgesindeki Ermeni Nicusus, Toros dağlarında bulunan birçok Ermeni prens, Ruben'in oğlu Konstantin, Bazuni ve Oşin, Haçlıların erzak ihtiyaçlarını karşılamak üzere birçok yiyeceği bölgeye göndermek için harekete geçtiler. Onlar bildikleri dağ yolundan giderek hububat ve erzak satın aldılar. Erzaklar aldıktan sonra açlık yaşanan ordugâha getirerek Haçlılara yardım ettiler. Bu yardımla Haçlılar tekrardan ayağı kalktı.⁹³ Ermeniler planladıkları gibi Haçlılara yaptıkları yardımların karşılığını alarak bölgede hâkimiyet kurdular. Amanos dağları dizisinin ova, doğu ve batı tarafları Bohemund'un hâkimiyetinde kalırken, kuzeybatı yanındaki Çukurova Ermeni Rupen ailesinden Leon ve Theodoros (Thoros)'a bırakıldı.⁹⁴

Sonuç

Arapların hakimiyeti altındaki Çukurova'yı ele geçiren Bizans'ın demografik olarak hakimiyetini güçlendirmek amacıyla bölgeye yerleştirdiği Ermeniler, bölgede hakimiyetlerini bağlı buldukları gücün zayıflaması durumunda tabiiyetlerinden vaz geçerek, bölgeye gelen yeni bir güçle ittifak kurarak ve bu gücün tabiiyeti altına girerek sürdürmeye çalışmışlardır. Nitekim Ermeniler Çukurova'da Arap hakimiyetinin bitmesiyle Bizans'a tabii olurken, Türklerin Anadolu'ya gelişi ve 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nin Bizans'ı zayıflatması sonucu Bizans'a karşı kurmak istedikleri bağımsızlık için harekete geçtiler. Kendi bağımsızlıklarını kurmak adına hiçbir zaman benimsemedikleri Bizans'a olan tabiiyetlerinden vaz geçerek daha önce Çukurova'yı demografik olarak güçlendirmek adına yerleştirilen ve ardından ilhak politikası gereği Doğu Anadolu'dan göçürülerek Çukurova'ya yerleştirilen Ermeniler, mezkûr bölgede teşkilatlanarak hakimiyet alanları oluşturmuşlardır.

İmparatorlukta yaşanan karşılıklar ve buhran döneminden faydalanarak Çukurova'da Bizans'a karşı bağımsızlıklarını kazanıp hakimiyetlerini kuran Ermeniler, Türklerin Anadolu'da ilerleyişinden rahatsız olmakla birlikte uyguladıkları ikili siyaset gereği bir taraftan da Türklerle iyi geçinmeye çalışmışlardır. Fakat Haçlıların Anadolu'ya gelişi Türklerin ilerleyişini ve güçlenmesini engelleyebileceğinden Ermeniler için büyük bir fırsat yaratmıştır. Bu nedenle Bizans'ın tabiiyetinden Türklerin Anadolu'ya gelişini değerlendirerek sıyrıldıkları ve Çukurova'da kendi prensliklerini oluşturdukları gibi Türklerin ilerleyişine ve kendi hakimiyetlerine son verme durumuna karşı da Haçlıların hizmetine girmişlerdir. Ermenilere ilk etapta bilhassa coğrafi olarak ihtiyaç duyduklarından onların yakın ilişki kurma ve ittifak isteklerini değerlendiren Haçlılar, Ermenilerin yardımlarıyla Çukurova'da birçok şehri ele geçirmişlerdir. Nitekim coğrafi olarak oldukça korunaklı olan dolayısıyla ele geçirilmesi çok zor olan Antakya, kale muhafızı Ermeni Firûz'un Haçlı liderlerine gizli yardım etmesiyle Haçlılar tarafından ele geçirilebilmiştir. Diğer taraftan Ermeniler düşündükleri gibi Haçlılara yaptıkları yardımlarla Çukurova'da var olan hakimiyetlerini güçlendirmişlerdir. Elde edilen güçle Çukurova'da var olan Ermeni Prenslikleri yerini Baronluğa ve daha sonra kurulacak olan Krallığa bırakmıştır.

Bununla birlikte Haçlıların bölgeye gelişiyle güçlenerek Çukurova'da güçlü siyasi teşekküller oluşturan Ermeniler, Haçlıların kendilerinin hâkimiyet bölgelerini de ele geçireceklerini, bu durumun kendilerine tehlike oluşturabileceğini, sıranın bir gün kendilerine de gelebileceğini hiç düşünmemişlerdir. Lakin Haçlılar Ermenilerden aldıkları coğrafi, askerî, ajanlık gibi yardımlarla Çukurova'da hâkimiyetlerini genişlettikten sonra Ermenilerin hâkimiyet alanlarına da göz dikmişlerdir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflict of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Albertus Aquensis (Albert of Aachen). *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*. (Tran: Susan B. Edgington). 2007. New York: Oxford University Press.
- Altan, E. (2013) "Yaçısıyan". *DİA*, XLIII, İstanbul. 177-179.
- Altan, E. (2018). *Antakya Prinkepliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*. Ankara: TTK.
- Anna Komnena. *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*. (Çev: Bilge Umar). 1996. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum). (Çev: Ergin Ayan). 2019. İstanbul: Selenge Yay.
- Asbridge, T. (2000). *The Creation of the Principality of Antioch 1098-1130*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Ayan, E. (4 Aralık 2007). Ermeni-Haçlı İşbirlikleri. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 26, 49-71.
- Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: TTK.

91 Urfalı Mateos açlığın başlamasının savaş hazırlıklarının uzun sürmesine değil Haçlı ordusunun mevcudunun büyüklüğüne bağlamıştır. Urfalı Mateos: 192.

92 Yaşadıkları kıtlık o kadar şiddetli olmuştur ki, Haçlılar ölü Müslüman askerlerinin gömülü naaşlarını çıkarıp yemiştirler. Urfalı Mateos: 192; Albertus Aquensis: 261. Aguilers bu dönemde ordunun yaşadığı bu zorlukları işlenen günahlara bağlamış, olayları tanrının cezası olarak nitelendirmiştir. Aguilers, Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi, 75.76. Mihail bu mücadele yaşadığında Haçlıların yaşadığı zorlukları dile getirirken "Franklar, açlıktan o kadar sıkıldılar ki atlarını yediler." ifadesini kullanmıştır. Mihail, bu sıkıntılardan sonra Haçlıların dua ettiklerini ve kral Tancred'in gördüğü bir rüyaya İsa'nın haçına ait mihlaların ve mızrak ucunun saklı bulunduğunu ve bu mihlalarla haç yaptıktan sonra Allah'ın onlara zafer bahsettiğini belirtir. Süryani Mihail: 41.

93 Aguilers: 75.76; Albertus Aquensis: 263, 265; Usta, 2016: 206.

94 Anna Komnena: 430.

- Azîmî. *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (430-538= 1038/39-1143/44)*. (Çev: Ali Sevim). 2006. Ankara: TTK.
- Bezer, G. Ö. (2006). "Müslim b. Kureys". *DİA*, XXXII. İstanbul. 94-96.
- Boase, T. S. R. (1978). "The History of the Kingdom". (Edit: T.S.R. Boase). *The Cilician Kingdom of Armenia*. Edinburgh&London: Scottish Academic Press. 1-33.
- Buzpınar, Ş. T. (2003). "Lazkiye". *DİA*, XXVII. Ankara. 117-118.
- Demirkent, I. (1992). "Bizans". *DİA*, VI, İstanbul. 230-244.
- Demirkent, I. (1996). "Haçlılar". *DİA*, XIV. İstanbul. 525-546.
- Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yay.
- Ersan, M. (1998). "I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi". *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997. İstanbul; İÜEFAM, Edebiyat Fakültesi Basımevi*. 65-72.
- Ersan, M. (2000). "Kilikya Ermeni Krallığı". (Haz: Erman Artun-M. Sabri Koz). *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı. İstanbul: YKY*. 327-343.
- Ersan, M. (2014). "Ermenilerin Nazarında Haçlılar". (Ed: Mehmet Metin Hülagu vd.). *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, II, IV/A-1.5. Dizi, S.1. Ankara: TTK. 203-210.
- Ersan, M. (Ekim 1996). "Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine". *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Sayı.4.134-141.
- Fulcherius Carnotensis. *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*. (Çev: İlcan Bihter Barlas). 2009. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. (Çev: Azer Yaran), Ankara: Onur Yayınları.
- Gökhan, İ. (2012). "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler". *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 70-108.
- Göney, S. (1976). *Adana Ovaları I*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Hetum, *Gorigos Senyörü Hetum Vekayinamesi*. (Çev: Hrant D. Andreasyan). 1946. İstanbul: TTK Kurumunda Basılmamış Nüsha.
- Holt, P. M. (1999). *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*. (Çev: Özden Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- İbn Kalânîsî. *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*. (Çev: Onur Özatağ). 2015. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- İbnü'l-Adîm. *Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb, Biyografilerle Selçuklu Tarihi*. (Çev. Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim). 1982. Ankara: TTK.
- İbnü'l-Esîr. *El Kâmil Fi't-Tarih X. İslam Tarihi*. (Çev: Abdülkerim Özyayın). 1987. İstanbul: Bahar Yay.
- İnan, Z. (2014). "I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Latin İlişkileri". (Ed: Mehmet Metin Hülagu vd.). *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, II, IV/A-1.5. Dizi. S.1. Ankara: TTK. 211-307.
- Kanat, C. (2000). "Memlûkler ve Çukurova". (Haz: Erman Artun- M. Sabri Koz). *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı. İstanbul: YKY*. 93-107.
- Kaşgarlı, M. A. (1990). *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara: Kök Yay.
- Koca, S. (2006). "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri". *Türk Yurdu*. Sayı: 225. Ankara. 19-32.
- Lastivertli Aristakes. *Ermeni Bir Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*. (Çev: İlhan Aslan). 2019. İstanbul: Post Yay.
- Nersessian, S. D. (1945). *Armenia and Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Nersessian, S. D. (1969). "The Kingdom of Cilician Armenia". (Ed. Kenneth M. Setton). *A History of the Crusades*, c. II, 2. Baskı. London: Madison-Milwaukee. 630-659.
- Nicolle, D. (2013). *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*. (Çev: L. Ece. Sakar). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Norwich, J. J. (2013). *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*. (Çev: Selen Hırçın Riegel). İstanbul: Kabcacı Yay.
- Oğuz, Ş. (1982). *Kommagene Krallığı (tez)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Kürsüsü.
- Peter Tudebodus. *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*. (Tercüme ve Notlar: Süleyman Genç). 2019. İstanbul: Kronik Kitap.
- Raimundus Aguilers. *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*. (Çev. ve Yay. Haz: Süleyman Genç). 2019. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Ralph of Caen. *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*. (Translated: Bernard S. Bachrach and David S. Bachrach). 2005. Burlington, Ashgate.
- Riley-Smith, J. (2003). *The First Crusade and the Idea of Crusading*. London- New York: Continuum.
- Sağır, G. (2014). "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri". *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ&Ortaçağ*, I. TTK.
- Sevim, A. (2002). *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara: TTK.
- Sevim, A. (2010). "Süleyman Şah I". *DİA*, XXXVIII. İstanbul. 103-105.
- Simbat (Başkumandan) Vekayinamesi (951-1334). (Çev: Hrant D. Andreasyan). 1946. İstanbul: TTK Basılmamış Nüsha.
- Süryanî Mihail. *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi (ikinci kısım 1042-1195)*. (Çev: Hrant D. Andreasyan). 1944. TTK Yayınlanmamış Nüsha.
- Turan, O. (1998). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'de Tarihsel Adlar: Türkiye'nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Alfabetik Düzendeki Bir İnceleme*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev: Hrant D. Andreasyan). 2000. Ankara: TTK.
- Usta, A. (2016). *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları*, İstanbul: Yeditepe Yay.
- Ünal, A. G., & Serdar, K. (2007). *İlkçağlarda Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul: Hamer kitabevi.
- Vahram Vekayinamesi, (Kilikya Kralları Tarihi), (Çev: Hrant D. Andreasyan). 1946. İstanbul: TTK Basılmamış Nüsha.
- Versluys, M. J. (2017). *Visual Style and Constructing Identity in the Hellenistic World: Nemrud Dağ and Kommagene under Antiochos I*. Cambridge University Press.
- Vryonis, S. (1971). *The Decline Of Medieval Hellenism in Asia Minor And The Process Of Islamization From The Eleventh Through The Fifteenth Century*. Berkeley.
- Willermus Tyrensis. *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*. (Haz: Ergin Ayan). 2016. İstanbul: Ötügen.

Structured Abstract

Çukurova (Cilicia) region has been home to many civilizations both because of its strategic location and because of its fertile soil. One of those who came to the region were Armenian nobles in the first quarter of the X century. Then, when the Byzantine Emperor Nikephoros Phokas took Çukurova from the Muslims, he settled the Armenians in Çukurova to establish and strengthen his dominance in the region. At the beginning of the 11th century, the annexation policy of the Byzantine Empire in Eastern Anatolia made the Armenians subject to forced migration and settled in Kayseri, Sivas, and Çukurova. To resist the advance of the Turks in Anatolia, IX Konstantinos Monomakhos (1042-1055) had Armenians migrate to the lands of the Empire, just as Emperor Nikephoros Phokas did. Due to the advance of the Turks, Monomakhos had to allow the Armenians to organize in Çukurova provided that they were subject to the Empire. So much so that a prince named Apılgarip, who belonged to the Vaspuragan kingdom, received the governorship of Tarsus and Misis from Emperor Monomakhos.

Although Armenians were subject to Byzantium, Byzantine and Armenians did not like each other. Byzantium saw the Armenians as a minority who had to serve them. Byzantium, which used Armenians militarily and demographically in the face of the enemy, did not recognize any states that the Armenians had established both in eastern Anatolia and in Çukurova. The Byzantine Empire allowed the Armenians to organize against the rapidly advancing Turks in Anatolia because it saw the Armenians as weaker than the Turks.

Armenians wanted to get rid of their subjection to Byzantium. Coming of the Turks to Anatolia, their rapid advance and tweaking Byzantium by defeating them was an opportunity for the Armenians. Benefiting from the defeats of Byzantium between the years 1064-1071, the Armenians formed political formation by organizing in the Çukurova region. One of these political organizations was the political organization Philaretos founded. Philaretos was one of the commanders of the Byzantine Emperor Romanos Diogenes and was appointed governor of Maraş by him. In addition, Philaretos was commanding the Byzantine forces in the Battle of Manzikert. In the struggle with the Turks, Byzantium took a big blow. Taking advantage of the confused situation of Byzantium, Philaretos took action and declared his independence. Like Philaretos, Armenian Kogh Vasil took advantage of this confusion and declared his independence in the Keysun region. In addition to this, many small principalities were established, but the domination of the Armenian Rupen in Çukurova formed the basis of the kingdom. Rupen's son, Constantine I, who succeeded him after his death, applied the strategy of helping the Crusaders who came to Anatolia and forming an alliance with them. Constantine I, received the title of "Count" as a result of his aid to the Crusaders. He captured Feke, the last stronghold of Byzantium in Çukurova, and made it the capital. Thus, the foundation of the Armenian Kingdom of Cilicia was laid. Eventually, the small political organizations established as a result of the activities of the Armenians in the Çukurova region formed the basis of the Armenian Kingdom.

The struggles of the Crusaders with the Turks and Byzantium would provide relief for the Armenians in the region. Although Byzantium was weakened by the arrival of the Turks, the Turks, who were getting stronger in the region, were a danger to the Armenians. This is why the Armenians helped the Crusaders in their struggle with the Turks. When the Crusaders captured Iznik, the capital of the Seljuk State, the Seljuks had to withdraw from some cities in the Çukurova region. Taking advantage of this confusion, the Armenians seized the opportunity to strengthen their dominance in the aforementioned cities.

While the main Crusader army continued their advance after capturing Iznik, Bohemund's nephew Tancred and Godefroi's brother Baudouin de Boulogne left the Main Crusader army and went to the Çukurova region. Armenians also had a great influence on the aforementioned Crusader leaders' desire to go to the region. Seeing that the Armenians were in cooperation with the Crusaders, Tancred thought that he could establish dominance by going to Çukurova, where Armenians were concentrated. On the other hand, Baudouin, Godefroi's brother, got information from Bagrat, an Armenian who escaped from the Byzantine dungeons, whom he met in Iznik, about the regions where Armenians were densely populated and turned his direction to Çukurova. While the two Crusader leaders went to Çukurova from different routes, Tancred arrived earlier in the region. Tancred, who came to the region, received support from the Armenians while trying to eliminate the existing Turkish domination here. Although Tancred struggled together with Baudouin, who came to the region, to ensure dominance in Çukurova, the ambition of domination brought them against each other. After the disagreement between them, Tancred and Baudouin separated their ways and seized power in different cities of Çukurova with the support of the Armenians. Thanks to the help and support of the Armenians, while Tancred gained dominance in Adana, Tarsus, and many other cities, Baudouin captured many cities in Southeastern Anatolia with the guidance and help of Armenian Bagrat.

When the main Crusader army came to the city for the siege of Antakya, they thought that the Armenians would help them. When the Crusaders surrounded the walls, there was Armenian Firuz who was working as a castle guard on the walls of the fort. Firuz was an Armenian who had converted to Islam and appeared to be loyal to Yağısıyan, the governor of Antakya. He agreed with Bohemond in his own interests and promised to hand the city over to him. Eventually, Antakya was captured by the Crusaders with the help of Firuz. Thus, while the Armenians aimed to strengthen the organizations they established with the support of the Crusaders, too the Crusaders captured many cities in Çukurova thanks to the Armenians.